

malas, earumque discrimen in essentia rerum fundari. Certum est nos teneri cunctas actiones malas devitare, quia repugnat aliquid essentialiter malum fieri licitum; non vero omne bonum peragere, hoc enim impossibile est. Unde præceptum de vitando malo est negativum et universale, dum præceptum de faciendo bono est affirmativum et particulare. Prius obligat semper, sed non pro semper.

Hic expendendum foret in tribus articulis, 1° quid sit bonitas et malitia actionum humanarum; 2° an omnes ita sint bonæ vel malæ ut nulla sit indifferens; 3° undenam bonitas vel malitia earum desumenda sit. Verum ne eadem repetere cogamur, hæc iterum ad tractatum *de Actibus humanis* remittimus.

DISSERTATIO SECUNDA.

DE ACTIBUS HUMANIS IN SPECIE.

Sub triplici respectu homo moraliter agens considerari potest, scilicet, relative ad Deum, relative ad seipsum et relative ad alios homines. Unde triplicis generis distinguuntur officia ejus specialia, et in triplici capite de illis tractaturi sumus.

CAPUT PRIMUM.

DE OFFICIIS HOMINUM ERGA DEUM.

Non est dubium quin homo beneficiis a Deo cumulatus, primos aspectus suos ad ipsum convertere debeat, et statim expendere quibus officiis erga illum teneatur.

Complexio hujusmodi officiorum dicitur religio vel cultus Deo exhibendus.

Necessitatem religionis variis modis impugnant increduli. Alii enim dicunt Deum esse majorem ut officiis nostris honoretur, et negant quemlibet cultum ipsi exhibendum esse. Alii necessitatem cultus interni admittentes, cultum externum rejiciunt; alii cultum externum, non vero publicum aut nomine societatis exhibitum admittunt; alii denique dicunt gubernia recte instituta omnes religiones æqualiter tolerare, nulli specialiter favere teneri, et unumquemque religionem patriæ sequi debere, ita ut sit mahumetanus apud Mahumetanos, judæus apud Judæos, christianus apud Christianos, catholicus apud Catholicos, etc.

His notatis, præsens caput in tres dividemus articulos: primus erit de religionis necessitate; secundus, de religionis naturalis insufficientia; et tertius, de indifferentia circa religiones.

ARTICULUS PRIMUS.

DE NECESSITATE RELIGIONIS.

Duplex erit hujus articuli paragraphus: in 1° necessitatem religionis adstruemus ex Dei et hominis natura; in 2° dicemus de religione relative ad societatem et homines privatos.

§ I.—Necessitas religionis ex natura Dei et hominis adstructa.

Deo debitum esse cultum, tum internum, tum externum, tum publicum et solemnem, demonstrantes, eo ipso ostendemus ex natura Dei et hominis necessitatem religionis in genere. At triplicem Deo debitum esse cultum, internum, scilicet, externum et solemnem, per sequentes probationes ostensuri sumus.

PROPOSITIO PRIMA.

Deo debetur cultus internus.

Prob. Scriptura sacra, consensu hominum, et ratione:

1° *Scriptura sacra.* Matth., xxii, 37 : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua.* Joan., iv, 24 : *Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.* Eph., v, 19 : *Loquentes vobismetipsis in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino.* Multa alia citari possent. Ergo 1°, etc.

2° *Consensus hominum.* Omnes moraliter homines, omnium locorum et temporum, persuasum semper habuerunt aliquem cultum Deo exhibendum esse : si autem aliquis cultus Deo exhibendus sit, maxime cultus internus ; impossibile quippe est Deum omnia inspicientem honorari cultu pure externo. Porro universalis et constans hæc hominum consensio firmissimum est veritatis argumentum, et tam efficaciter divini cultus necessitatem quam Dei existentiam adstruit. Ergo 2°, etc.

3° *Ratione.* Cultus enim internus præcipue consistit in adoratione, amore, deprecatione et gratiarum actione : atqui tenemur Deum adorare, amare, deprecari, et gratias illi agere.

1° *Illum adorare tenemur.* Deum enim adorare est excellentiam ejus venerari et nostram ab ipso dependentiam humiliter agnoscere : porro supremam Dei excellentiam venerari, nostramque ab ipso dependentiam agnoscere tenemur, siquidem in ipsius conspectu semper sumus, et eum contemplando, clare videmus esse supremum Dominum, nos vero nihil esse, nihil posse, nisi ab ipso et per ipsum. Ergo 1°, etc.

2° *Illum amare debemus.* Ipse enim facultatem amandi in nobis formavit, et simul sese nobis exhibet tanquam objectum summe amabile, a quo profluit quidquid amabile est in mundo : porro rationi repugnat nos ita agnoscere Deum et eum diligere non teneri. Ergo 2°, etc.

3° *Eum deprecari tenemur.* Qui enim sunt indigentes, eum a quo juvari possunt, natura duce, depre-

cantur : at in multis sumus indigentes, et solus Deus ea quæ nobis desunt concedere potest. Scimus aliunde illum esse bonum, ad beneficia proclivem, nos velut opus manuum suarum diligere, sicut optimus parens prolem suam naturaliter diligit. Nonne igitur ad illum supplices recurrere debemus, ut ea quæ nobis necessaria sunt obtineamus ? Ergo 3°, etc.

4° *Gratias illi agere debemus.* Qui enim ingratum erga benefactorem suum se ostendit, rectam rationem offendit, juxta omnes : atqui Deus summe est beneficus respectu nostri. Ergo 4° ; aliunde, etc. Ergo, etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1°. Cultu hominum Deus non indiget, nec honoribus delectatur. Ergo nullum exigit cultum.

R. Nego conseq. Deus enim ab hominibus non exigit cultum, quia illo indiget vel honoribus delectatur ; sed quia ordo naturalis illum præcipit et ordinat : Deus autem necessario vult ut ordo naturalis servetur. Ergo, etc.

Inst. 1°. Cultus a creatura exhibitus Deo est indignus : ergo Deus illum exigere non potest.

R. Nego ant. Ille enim cultus Deo non est indignus, quem recta ratio approbat et præcipit : atqui talis est cultus Deo a creatura rationabili exhibendus, ut ostendimus. Ergo, etc.

Inst. 2°. Nulla est proportio inter cultum a creatura valde imperfecta præstitum, et Deum summe perfectum. Ergo, etc.

R. 1°. Simili argumentatione probaretur mundum Deo esse indignum, ab illo creari non potuisse, et influxu ejus non gubernari.

R. 2°. *Dist. ant.* Nulla est proportio æqualitatis, *conc.* ; relationis, *nego ant.* Etenim mens humana prædita est facultatibus quibus Deum attingere potest ; v. g., facultate cognoscendi, amandi, gratiarum actiones rependendi, etc. Ergo, etc.

Obj. 2°. Si Deus aliquem cultum a nobis exigeret, maxime propter gloriam suam; porro gloria Dei a cultu nostro est independens. Ergo, etc.

R. Dist. min. Gloria Dei essentialis et interna est a cultu nostro independens, *conc.*; gloria accidentalis et externa, quæ in honoribus a rationabili creatura exhibitis consistit, *nego min.* Quæstio est igitur an Deus hujusmodi honores præscribat: porro jam ostendimus Deum necessario exigere a creaturis ratione præditis honorem sibi debitum, quia secus inordinationi consentiret. Ergo, etc.

Obj. 3°. Multi semper exstiterunt homines impii, Deum postponentes, nullum cultum ei exhibentes: at si Deus cultum seipso dignum ab hominibus necessario exigeret, tantam impiorum multitudinem semper existere non permississet. Ergo, etc.

R. Nego min. Probavimus enim in Metaphysica Deum, illæsis suis attributis, mali moralis seu peccati existentiam permittere potuisse: impietatis autem existentia non magis repugnat quam existentia aliorum peccatorum. Ergo, etc.

Obj. 4°. Forsitan religio ab arte politica in mundum fuit invecta, tanquam frenum ad populos facilius coercendos: ergo non constat Deum eam præscribere.

R. Nego ant. Nam 1° religio ex natura Dei et hominum profluit, in dispositionibus nostris naturalibus sedem habet; ars vero politica naturam Dei et hominum non constituit, naturales dispositiones nostras creare non potuit: 2° ars politica nec semper nec ubique exstitit; religio, e contra, semper et ubique viget ac viguit, ut ex antiquis recentioribusque historiis patet; 3° ars politica talem opinionem nunquam persuadere potuisset; nam vel solida adhibuisset argumenta vel non: si prius, ergo religio fundatur in natura; si posterius, repugnat opinionem sensibus imperviam et cupiditatibus adversam omnibus sic persuaderi potuisse. Ergo, etc.

Obj. 5°. Si quid a Deo postularem, vel in ordine physico, vel in ordine morali; at utrumque est vanum aut illicitum: ita Rousseau, *Emile*, t. II, p. 75, post nonnullos veteres impios quos memorat S. Hieronymus in *Matth.*, cap. 6, t. IV, 1 part., col. 20. Ergo, etc.

R. Nego min. Nam multis indigemus, tum in ordine physico, tum in ordine morali: Deus autem ea nobis concedere potest: convenit ergo ut ad eum supplices recurramus.

Inst. 1°. Deum per miraculi petitionem tentare non licet: sed qui aliquid postulat a Deo in ordine physico, miraculum petit a Deo, scilicet consuetis naturæ legibus derogationem, pluviam quando ex consuetis naturæ legibus debet esse siccitas, valetudinem quando exstiturus est morbus, etc. Ergo, etc.

R. 1°. *Nego maj.* Non videtur enim cur miraculum a Deo postulare non liceat, modo id fiat cum debitis conditionibus, scilicet humiliter, fidenter, pro fine gravi, ut ex bonitate ac misericordia concedendum, et mediis a ratione præscriptis non omissis.

R. 2°. *Nego min.* Nam aliquid exorare a Deo in ordine physico; v. g., pluviam, serenitatem, valetudinem, non est petere miraculum proprie dictum, quale in Theologia explicatur. Quædam postulatur consuetis naturæ legibus derogatio, siquidem petitur a Deo ut sua providentia nonnullos disponat et adducat effectus physicos qui naturaliter non contingerent; sed illa postulatio legibus ordinis moralis est conformis, quia decet omnino creaturas necessitatem patientes fiducialiter recurrere ad Deum benefactorem suum, qui omnia potest. Quod ratio suadet, constans populorum traditio et universalis consuetudo tenent ut verum, scilicet orationem esse bonam, Deo gratam et hominibus utilem.

Inst. 2°. Non licet petere a Deo ut decreta sua mutet: sed tales effectus physicos postulare a Deo, est petere ut decreta sua mutet. Ergo, etc.

R. Nego min. Deus enim videt ab æterno quid homines in tempore ab ipso petere debeant; dignas eorum preces ab indignis secernit, et statuit has exaudientas, illas vero respuendas: cum autem divina ejus præscientia libertati nostræ non noceat, pendet ab unoquoque nostrum, ut in orationibus suis exaudiri mereatur. Non igitur Deum rogamus ut necessitates nostras ei aperiamus, sicut quidam sibi fingeant impij, de quibus S. Hieronymus in loco superius citato, nec ut mutationem in decretis ejus absolutis impetremus quasi id quod justitia vel bonitas ejus requirerent ignorasset, sed ut ea obtineamus quæ dignis petitionibus nostris concedere ab æterno statuit. Unde et ipsa, de qua hic agitur, derogatio legibus naturæ a Deo, sub conditione precum nostrarum, ab æterno fuerat statuta. Ergo, etc.

Inst. 3º. Vel quod petimus conveniens est, vel non: si prius, Deus illud nobis etiam non rogantibus concedet: si posterius, illud orare impium est. Ergo, etc.

R. Nego minorem quoad primam partem. Quidquid enim bonum est aut conveniens Deus creaturis suis concedere non tenetur; multa igitur statuere potuit hominibus digne rogantibus concedere, non rogantibus vero, aut male rogantibus denegare. Porro fides, Scriptura sacra, traditio et ratio, orationis necessitatem, utilitatem, praxim et efficaciam nobis testantes, sufficienter demonstrant Deum decreta sua sic ordinasse. Ergo, etc.

Inst. 4º. Pii homines Deum frequenter orantes non minus publicis et privatis calamitatibus impetuntur, quam impij nunquam orantes nec de Deo cogitantes. Ergo inutilis est oratio.

R. Negari potest ant. Quis enim perfecte novit quas calamitates, sive publicas, sive privatas, Deus adverterit, aut diu protraxerit, vel mitiores effecerit; quæ precibus justorum concesserit, vel quæ orantibus concessisset, et quæ non rogantibus denegaverit, etc. Ergo, etc.

R. Nego conseq. Nam pii homines non pro seipsis tantum orant, sed pro civitate, pro patria; neque orant ut ab omnibus malis liberentur, bene vero ne illis obruantur: ergo, licet non minus quam cæteri homines calamitatibus impeti videantur, non sequitur preces eorum esse inutiles.

Præterea mala hujus vitæ non sunt absolute mala; sæpe utilius est ea sufferre, quam ab illis liberari. Ergo, etc.

Inst. 5º. Nunquam certo novimus quid nobis sit opportunum, quid inopportunum: ergo saltem nihil a Deo specialiter rogare debemus, sed generatim quæ novit magis nobis expedire.

R. Dist. ant. Nunquam certo novimus quid nobis sit opportunum in ordine physico, *conc.*; possumus tamen aliquid specialiter rogare, sed conditionate, et ex hypothesi quod Deus prævideat illud nobis profuturum esse; in ordine morali, *nego*; certissime enim novimus noxia nobis esse vitia, utiles vero et necessarias virtutes, tum naturales, tum supernaturales: absolute ergo efflagitare possumus vim et efficaciam superandi vitia, colendi virtutes, perseverandi usque in finem, etc. Ergo, etc.

Inst. 6º. Si quid postularem a Deo in ordini morali, vel potestatem benefaciendi, vel ipsum bonum opus: atqui neutrum dici potest: non prius, quia postularem quod jam habemus; non posterius, quia peteremus ut opus nostrum Deus faceret. Ita Rousseau, loco citato.

R. Nego min. quoad utramque partem. Habemus quidem naturalem benefaciendi facultatem, sed variis tentationibus sæpe lacessitam, perversis inclinationibus vexatam, et, quia existente, in malum morale frequenter labimur. Deus paratus est nos inter operandum adjuvare; vigilemus ergo, oremus et satagamus ut bonum faciamus et malum morale fugiamus: Deum in adjutorium nostrum invocemus tum ad bene volendum, tum ad opus perficiendum. Ergo, etc.

PROPOSITIO SECUNDA.

Deo debetur cultus externus.

Prob. Ex traditione, ex natura hominis, ex necessitate cultus interni.

1° *Ex traditione.* Semper enim et ubique cultus externus fuit in usu, ut videre est in Scriptura et in antiquissimis historiæ monumentis. Sic Cæna et Abel de fructibus terræ et gregibus suis Deo offerebant; sic Noe, vix egressus arca, ædificavit altare Domino; sic apud omnes gentes mos semper exstitit Divinitatem ritibus externis adorandi, supplicandi, etc. Porro mos adeo antiquus et universalis certe haberi debet, ut in natura et in primæva voluntate Dei fundatus. Ergo 1°, etc.

2° *Ex natura hominis.* Homo enim ex duabus substantiis coalescit; utramque cum respectivis facultatibus et potentiis ejus accepit a Deo: utramque ergo modo convenienti Deo submittere debet. Verum corpus Deo submittere non potest, nisi per quædam externa religionis signa. Ergo 2°, etc.

3° *Ex necessitate cultus interni;* nam, ex probatis, cultus internus est necessarius: at cultus internus existere non potest sine cultu externo. Sic enim constituti sumus ut vividos mentis nostræ affectus quasi necessario per motus corporis externe prodamus. Ergo 3°, aliunde, etc. Ergo, etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. Deus est spiritus, et cor præcipue intuetur: ergo sufficit illum cultu interno honorare.

R. Nego conseq. Ex eo quod enim Deus sit spiritus et cor præcipue intueatur, recte infertur cultum mere externum Deo indignum esse, atqui illi placere non posse, nisi ex cultu interno procedat vel cum illo jungatur. At male concluderetur cultum externum, non

esse requisitum; ipsius enim necessitas ex cultu interno et ex naturali hominis constitutione sequitur, ut ostendimus. Ergo.

Inst. 1°. Meriti et peccati pariter incapax est corpus: ergo cultum externum Deus non exigit.

R. Dist. ant. Meriti et peccati incapax est corpus tanquam causa efficiens, *concedo*; ut instrumentum, *nego*. Homo quippe est persona ex corpore et anima coalescens. Porro recta ratio prescribit obsequium totius personæ sic compositæ erga Deum: est igitur persona sic composita quæ meretur vel demeretur. Ergo, etc.

Inst. 2°. Ex ritibus externis innumeræ ortæ sunt absurditates ridiculæque superstitiones: ergo non solum inutilis, sed noxius est cultus externus.

R. 1°. *Retorqueo argumentum.* Ex idea Dei ortus est polytheismus, et innumeræ secutæ sunt absurditates. Ergo idea Dei est noxia.

R. 2°. *Nego ant.* Dari enim potest cultus externus nulla superstitione mixtus: ergo non ex cultu externo, sed ex rituum sacrorum abusu, ex ignorantia, præjudiciis, cupiditatibus aliisque causis religioni extrinsecis nascuntur superstitiones.

Præterea ipsæ superstitiones necessitatem cultus externi demonstrant. Non ita enim grassari et firmari potuissent per mundum universum, nisi omnes persuasum habuissent cultum externum Deo exhibendum esse, quemadmodum polytheismus universalis non evasisset si supremi Entis idea in omnium mentibus non exstitisset. Ergo, sicut, rejecto polytheismo, Deum esse firmiter credimus, ita, cunctis superstitionibus profligatis, cultum purum Deo debemus rependere. Vanas igitur traditiones ratione destitutas caute fugiamus; sed multo magis timenda est incredulitas, quæ totius ordinis principia solvit, et habenas cupiditatibus relaxat.

PROPOSITIO TERTIA.

Deo debetur cultus solemnissimus, id est, nomine religiosæ societatis exhibitus.

Prob. Ex consensu populorum, ex necessitate cultus externi, et ex natura societatis.

1° *Ex consensu populorum.* Ubique enim et apud omnes gentes, semper exstiterunt templa, festa, solemnitates, sacerdotes, altaria, sacra, ritus publici, ut innumera testantur historiarum monumenta : hæc procul dubio ostendunt universis gentibus persuasum semper fuisse cultum publicum et solemnem Deo exhibendum esse : porro talis persuasio adeo constans et universalis, a præjudiciis vel ab aliis errorum fontibus oriri non potuit, sed a revelatione, traditione et ipsa hominis ac societatis natura.

Ad confirmationem hujus veritatis, ipsi religionis christianæ hostes infensissimi, in fine sæculi proxime elapsi, postquam omnes ritus sacros sustulerunt et cuncta pietatis signa tanquam superstitiones hominibus sensatis indignas prohibuerunt, novas instituerunt solemnitates sub nomine cultus Rationis vel *Theophilanthropiæ* ; sua habebant templa, suos sacerdotes, suos ritus, etc. Ergo 1°, etc.

2° *Ex necessitate cultus externi.* Ad conservandum enim cultum externum, cujus necessitas fuit demonstrata, requiritur cultus publicus. Nam 1° alioquin tot essent religiones quot sunt capita, et innumeræ nascerentur superstitiones. 2° Nisi homines circa Deum et cultum ejus sedulo erudirentur, cuncti sensus religionis in omnium mentibus mox deficerent : attamen communiter satis erudiri nequeunt, nisi publici fiant sermones in publicis coetibus. Lugenda experientia probat pietatem multitudinis ritibus externis eam foventibus destitutam brevi evanescere ; ubi enim ritus sacri et publicæ solemnitates diu cessaverunt, vix

quædam adhuc supersunt religionis vestigia. Ergo 2°, etc.

3° *Ex natura societatis.* Societas enim, ut talis, communes habet necessitates, communia suspicit beneficia : pro his ergo necesse est ut communes fiant orationes, communes rependantur gratiarum actiones. Porro hæc constituunt cultum publicum et solemnem, quem politicæ societates reddere deberent, ut apud nos olim fiebat et in multis regnis adhuc fieri solet.

Fieri tamen potest ut societas politica talem per se reddere non teneatur cultum, si nempe constituatur in necessitate, habita ratione circumstantiarum, diversos *legaliter* protegendi cultus externos. Tunc gubernium, ut tale, nullum proficitur cultum. Verum, si societatem in solidis basibus stabilire intendat, sollicite curabit ut populus æternis sanæ doctrinæ principiis imbuatur, tum quoad religionem cum suis ritibus, tum quoad mores. Ergo 1°, etc. ; aliunde, etc. Ergo, etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1°. Societates non expectant, ut tales, futuram vitam in qua debeant judicari et mercedem aut pœnas recipere : ergo Deo non debetur cultus publicus.

R. Nego conseq. Necessitas enim religionis relative ad societatem in propensione et constitutione hominum ad societatem destinatorum fundatur ; societas bonum omnium membrorum fovere, eisque media ad finem suum perveniendi suppeditare debet ; imo, et ipsa, ut persona moralis, a Deo accipit *in tempore* beneficia, pro quibus illum deprecari eique gratias agere tenetur. Ergo, licet societates in futura vita subsistere non debeant, male concluderetur eas veram religionem honorare et excolere non teneri. Aliunde maxime interest societatis ut saniora morum principia firma sanctione muniantur : at, seclusa religione, morum